

Mi lesz Tatatóvárosból?

Tatatóváros
a jövőben

Írta
Magyary Zoltán

REV. 2009

REV. 2017.

Móricz Zsigmond Városi Könyvtár - Tata

Tata és Tóváros szerencsés egyesítése után az új vezetőségnek és a közönségnek egyaránt foglalkoznia kell az egyesített község *jövőjével*. Vannak megoldatlan problémák a múltból, keletkeztek új problémák az egyesítésből. Maga az élet is minden nap vet fel újakat. A problémákat lehet megoldani ötletszerűen is, de az ilyen megoldás ritkán kielégítő. Sokszor hamar megbánjuk, de már nem lehet segíteni. Az ötletszerű döntésnek az a nagy veszélye, hogy csak a pillanatnyi helyzetet nézi és ezáltal belevág nagyobb tervek végrehajtásába, megakadályozza komolyabb programok *tervszerű* megvalósítását. Ezért szükséges, hogy az egyesített Tatatóváros jövőjéről körültekintéssel, megfontoltsággal gondolkozzunk és *átfogó* terveket dolgozzunk ki, amelyek az *összes* életbevágó és fontos kérdések megoldására kiterjednek és egyúttal lehetőséget nyitnak olyan kérdések megoldására, amelyek rövid lélegzetű, ötletszerű cselekvéssel soha sem lennének megoldhatók.

Az alábbiakban Tatatóváros jövőjével ilyen *átfogó* célkitűzéssel foglalkozom. Ezzel az a célom, hogy hozzájáruljak a kérdés minél teljesebb megvilágításához. Nagyon remélem és hiszem, hogy amikor Tatatóváros felelős vezetői és közönsége majd a város¹ jövőjét érintő határozatokat hoznak és amikor azokat megelőzőleg a cselekvés helyes irányát megvitatják, az általam kifejtett szempontok is számbavétnének és a város jövőjének szerencsés alakítását előmozdítják. Erre nemcsak azért érzem magam hivatottnak, mert *tatai születésű* vagyok és szülőföldem sorsa szívemen fekszik, hanem azért is, mert a *Tatai Piarista Diákok Budapesti Szövetségének elnöke* vagyok és végül azért, mert

¹ Az alábbiakban sokszor használom a város kifejezést. Ezzel nem a nagyközségi szervezet helyett megyei várossá való átalakítást akarom propagálni, mert az nem volna indokolt, hanem csak hangsúlyozni Tatatóvárosnak fejlett városiasságát.

mint a *közigazgatás szakembere és egyetemi tanára*, Tata és a tatai járás helyzetének a vezetésem alatt álló Magyar Közigazgatástudományi Intézet közreműködésével való vizsgálata útján a problémák olyan ismeretét szereztem meg, amelyek közlése hasznosan egészíthetik ki a város életében résztvevők élettapasztalatait.

I. Tatatóváros fejlesztésének programja. A szükséglet.

Vegyük most sorra azokat a szükségleteket, amelyek az egyesített község fejlesztésével kapcsolatban felmerülnek. A legfontosabbakat igyekszem összefoglalni, tehát nem eredetiségre törekszem, hanem több olyan pontot is fogok érinteni, amelyekről már sokszor szó esett.

1. Az egyesített község fejlődésének egyik legfontosabb feltétele a *nagy világgal való kapcsolat*. A vasúti összeköttetésen nem lehet változtatni, ellenben mostanában folyik az országban az *autóutak* hálózatának generális kiépítése. Ügyelnünk kell, hogy Tata e tekintetben megkapja azt, amit az érdeke megkíván. A m. kir. kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter 1937 decemberében elkészíttette az ország állami úthálózatának programját. Ezt a tervezetet a minisztertanács a f. é. elején elfogadta és így egyetemesen irányadóvá lett. Eszerint a program szerint az I. és II. osztályú állami útvonalak 12 év alatt aszfalt- vagy betonburkolatú autóutakká épülnek ki. A Tatát érintő két ilyen főútvonal egyrészt a Dunaalmáson átvonuló, máris kész *bécsi út*, másrészt a *Budapestről Bicskén és Kisbéren át Győrbe* vezető, ezután kiépítendő főútvonal. Ebből az következik, hogy Tatatóvárosnak sürgős érdeke, hogy ezekhez a főútvonalakhoz autóforgalom számára kiépített, prima törvényhatósági utakkal összeköttetést kapjon. Elsősorban szükségünk van a *Tatatóváros—Dunaalmási útszakasz* kiépítésére, egyrészt azért, mert ez az egész útszakasz *csak 8 km*, és ezért nem sokba kerül, másrészt azért, mert ez az útdarab a *járárs legrosszabbul vezetett útvonala*. Ugyanilyen fontos az összeköttetés *Tatatóvárosról* a bányaközségeken át *Bics-*

kére, ahonnan Budapestig az utat az állam építi ki. Ennek jelentékeny átkelő szakaszai már ki vannak építve. Városunk szempontjából azért nagy a bicskei út jelentősége, mert Budapest ezen az úton csak 65 km, nem pedig 80 km, mint a bécsi úton át. Ez a távolabbi jövő fejlődését is számbavevéve, lehetővé fogja tenni, hogy Tatán olyan *vagyonos* emberek települhessenek le állandó lakosként, akiknek mindennap be kell menniök autóval a fővárosba.

Ha figyelembe vesszük azt, hogy a központi járás állami és törvényhatósági utakban az utolsó évek alatt milyen óriásit fejlődött (Dorog—Esztergom, Esztergom—Visegrád Esztergom—Dobogókő), akkor joggal elvárhatjuk a vármegyétől, hogy a *dunaalmási bekötőút*at *haladéktalanul*, a *Bicske felé vezetőt pedig* a vármegye határáig szintén *sürgősen építse ki*. Egyidejűleg a kormánynál és Fejér megyénél szorgalmaznunk kell a megyehatártól Bicskéig vezető útszakasznak a kiépítését.

2. A *belterületi utak* tekintetében számos fontos feladat van. A legsürgősebb *Tatáról a vasúti állomáshoz vezető* második útnak a kiépítése. A mai helyzet ugyanis, amikor az egész forgalom a kanyargós Váralja-utcára tömörül össze, veszélyes és tovább teljesen tarthatatlan. A legtermészetesebb megoldásnak a *Kereszt-utca és Bezerédj-utca közti* összeköttetés látszik. Erről az útvonalról a Váralja-utca felé több leágazásra volna szükség. Ennek az útnak a megépítésére az 1881. évi XLI. t.-c. szerint a *községet a kisajátítási jog megilleti*.

Szükség van *kocsiutak szilárd burkolására* vagy újjáépítésére (*Apátság-utca, Komáromi-utca* stb.), valamint új aszfalt- vagy beton-gyalogjárók építésére. Így elsősorban a *Tópart-utcában*, az Öreg tónak azon a *part részén*, ahol közlekedni szabad, mert ez a község üdülőhellyé nyilvánított részének fontos érdeke. Ugyanígy a tatai gazdanegyed főbb utcáiban is kell jó gyalogjáró.

3. *Városrendezés*. Csak a fontosabb városrendezési problémákat akarom említeni.

A *tatai Kossuth-tér* csinosítása lehetséges anélkül is, hogy a vásár érdekeit bármiképp is sértenők. A városháza előtt, a Mária Immaculata-szobor körül bekerített virág-

dísznek könnyű helyet biztosítani. Különösen szép feladat azonban a *plébánia templom előterének* építészeti rendezése. A templom maga egyáltalán nem falusi plébánia-jellegű épület, hanem országos jelentőségű, kiváló műemlék. Az ilyen barokk templomoknak Rómában, Bécsben és másutt is stílszerű építészeti keretük van. A mi templomunk szerencsére egy kis magaslaton fekszik, ami a művészi megoldást nagyon megkönnyíti. Felkérésemre *dr. Waelder Gyula*, a kiváló építésztanár s a kir. József Műegyetem e. i. Rektora, baráti szívességből el is készítette már a megoldás művészi terveit. Akció indult meg az iránt, hogy a kivitel költségeit előteremtsük.²

A *tatai Erzsébet-tér* rendezése, a Hősök szobrának némi kis eltolásával és a tér egységes terv szerint történő parkozásával, ritka szép összhatású térrel gazdagítaná a várost és egyben az országot is.

Az *Országgyűlés-tér* kiképzése *Tóvároson* további vonzó feladat. A kapucinusok temploma bájos körvonalával, a csonkaországban párját ritkító öreg Harangtorony, amelyet most helyreállítunk, megérdemlik, hogy méltó keretet kapjanak. Az Esterházy-utca tengelyében lévő két földszintes ház helyére középületnek kell előbb-utóbb kerülnie. Ajánlanám, hogy a *polgári leányiskola új épületét idehelyezzük*. Ezt lehetne a Kapucinusok templomával olyan *árkáddal* összekötni, mint a szegedi vagy a kőszegi Hősök Kapuja. Ügyszintén át kellene kissé alakítani a tér stílusában az állami elemi iskola homlokzatát és azt is össze kellene kötni egy *árkád* segítségével a mellette lévő házzal. Így a Harangtorony körül egy egyenlő párkánymagasságú, művészi hatású, zárt teret kaphatnánk.

A *tóvárosi Erzsébet-tér* hatalmas fáival és zúgó, csobogó vizeivel nagyigényű térré bővíthető. Csak a tóvárosi község-ház udvarának egy részét kell hozzácsatolni és annak a falait lebontani és az *Angol Park*nak a fürdő bejárata előtt benyúló és magas falakkal bekerített *sarkát* kellene hozzá megkapni. Kis jóakarattal ez a hitbizomány *tulajdonjogának fenntartá-*

² Ugyancsak Wälder Gyula professzor volt szíves, pusztán az ügy iránti lelkesedésből, megtervezni azokat a művészi vasrácsokat, amelyek a tatai Piarista Rendház kapuit (3 elől és egy hátul) díszítik.

sával is elérhető. Ilyen eseteket szoktak aként megoldani, hogy a község a tulajdonjog elismeréseként évi egy arany pengőt fizetne.

Tatatóvárosnak legnagyobb szépsége kétségkívül a hatalmas *Öreg tó*. Ez valósággal *el van rejtve az idegenek szeme előtt*, amennyiben a tó a fő közlekedési vonalakról sehonnét sem látható. Ezen a bajon a tóvárosi malom közelében fekvő kevés és nem értékes ház lebontásával lehetne a legkönnyebben segíteni. Ezzel összefüggésben lehetne megoldani azt a másik érthetetlen mulasztást is, hogy ennek a tónak a partján sem egy csésze kávé, sem egy pohár sört nem lehet elfogyasztani. A pesti vagy komáromi, vagy esetleg bécsi kiránduló pedig nem azért jön Tatatóvárosra, hogy egy vendéglő udvarára — ami másutt is van — beüljön.

A városrendezésnek főproblémája az *úgynevezett városközpont* kialakítása. Az egyesítés végrehajtása után a két község összeépülése a legközelebbi fejlődés útja. Az uradalom kénytelen lesz az Öreg várral szemben lévő területeket a Váralja-utcától a létesítendő új utca külső feléig, a Kapucinusok telkétől a Ghyczy-kertig terjedő szélességben átengedni. Ennek a területnek utcákkal való ellátására és beépítésére városrendezési tervet kell készíteni. Az Öreg várral szemben egy szép, négyszegletes *nagy* teret kell létesíteni, hogy odakerüljön majdan az új városháza (község-háza) és köréje a különböző új középületek (postapalota, kultúrház). Esetleg erre a térre kerülhetne már az új polgári leányiskola és a jövőben létesülő más középiskola vagy egyéb állami intézmény is.

4. A *vízvezeték és csatornázás* fontos közegészségügyi szükséglet. Ezek a városias fejlődésnek és az üdülőhelyi minőségnek elengedhetetlen kellékei. E szempontból az itteni helyzet azért rendkívül szerencsés, mert az Angol park bővíző forrásai, amelyeknek vize évezredek óta legnagyobb-részt kárbavész, fáradság nélkül rendelkezésre állnak. Nincs szükség fúrásra és távvezetésekre, ami más városban a vízvezeték létesítése költségeinek a legnagyobb részét felemészti.

5. A *parkosítás és virágosítás* terén az utóbbi években nagyon sok történt. Ha azonban figyelembe vesszük azt,

hogy a magyar városok a háború utáni évtizedekben ebben az irányban milyen erőfeszítéseket tettek (Szeged, Debrecen, Eger, Székesfehérvár, Kaposvár, Keszthely, Zalaegerszeg, Miskolc, Magyaróvár stb.), akkor láthatjuk, hogy e téren továbbra is sok a tenni való. Nagyarányú parkozást fog lehetővé tenni, ha a község, amint ez már tervbe van véve, saját kertészt fog alkalmazni. Az utcák és terek parkozása természetesen csak akkor sikerülhet, ha abból a jogilag egyedül helyes elvből indulunk ki, hogy *az utca közterület*, akkor is, ha történetesen uradalmi ház előtt vezet is el. (Ez utalás arra, hogy ma a parkosítás a Hajdu-utcában az uradalmi házak előtt megszűnik.)

6. Mind e feladatok megoldásának fontos előfeltétele a város részletes felmérése és térképezése. E munka kezdete az 1 : 5000 léptékű térkép elkészítése volt, amelyet felkérésre *Hollósi Sándor* mérnök úr volt szíves megrajzolni. Ő végzi most a magassági méréseket is. Öröndetes, hogy *Reviczky István* főszolgabíró úr kezdeményezésére a község ezeknek a munkáknak az elvégzésére a fedezetet biztosítja. E felmérések és térképek birtokában kérheti a község a város fejlesztéséről szóló 1937. évi VI. t.-c. hatályának a községre való kiterjesztését, ami többek közt városrendezési célokra kisajátítási jogot és más előnyöket is biztosít.

7. Az utcai közvilágítás fejlesztése nem lesz soká halasztható. Javulás volna, költségtöbblet nélkül már így is elérhető, ha egyes utcai lámpák alkalmasabb pontokra helyeztetnének át. A városképnek, az egész országban mindenütt sokat árt a villanyvezetékeknek brutális, minden más tekintet figyelmen kívül hagyó elhelyezése. Ezt teszi pl. lehetetlenné a vasúti állomásra vezető *Külső Károly király-út* megfelelő fásítását jegenye- vagy vadgesztenye-ültetésével, mert az út két oldalán háromféle villanyvezeték fut olyan elhelyezésben, amely a fák ültetését kizárja.

8. Az *Öreg vár*. A tataiak közül is kevesen ismerik a tatai várnak történeti és művészeti jelentőségét. A vár falai vegyes házbeli királyaink idejéből valók és a vár megmaradt része a magyar középkornak egyetlen lakható állapotban lévő királyi kastélya. Az *Esterházy* grófi család a

XVIII. század elején vásárlás útján szerezte. A vár fénykorát *Zsigmond* és *Mátyás* királyaink idejében élte, de ma semmi sem emlékeztet már rájuk. Az ötszáz éves váraknak haltenyésztes céljára való felhasználása nem a kegyelet jele. Amint az állam most helyreállította Árpád-házi királyaink fennmaradt építészeti emlékeit (*Esztergom*, *Székesfehérvár*), épp úgy el kell jönni annak az időnek, amikor a magyar középkor királyi épületeire kerül a sor. *Visegrád* már nemzeti tulajdonban van, de úgy elpusztult, hogy ma már csak a *Salamon tornyának* a helyreállításáról lehet szó. Ez a helyreállítás folyik is. *Mátyás* kastélya volt *Diósgyőr* is, amelynek azonban csak a saroktoronyai maradtak meg. Lakható része nincs. A tatai várnak azonban a négy épületszárnya közül egy legalább megmaradt és nemcsak *Mátyás*, hanem *Zsigmond* királyunk emlékét is őrzi. Mivel *Zsigmond* volt az egyetlen magyar király, aki egyúttal német-római császár is volt és a német történelemben is nagy szerepet játszott, a tervszerű műemlékpolitikának kétségkívül közeli feladata lesz ennek a várnak nemzeti tulajdonba vétele — a vár a hitbizomány vagyoadó-vallomásában mindössze 40.400 pengővel szerepel — és hozzáértő kezekkel való helyreállítása. *Zsigmond* és *Mátyás* királyok emlékére pedig az ország java művészeinek keze alól kell a tatai várban méltó szobrokat állítani.

9. Középitkezések. A csonka országban számos olyan szerencsés város van, amely a háború óta milliókra menő középitkezésekben részesült. Nemcsak *Szegedre*, *Debrecenre* és *Pécsre* célozok, ahol klinikák és tudományos intézetek hosszú sorával egyetemek létesültek, hanem *Tatatóvárosnál* részben kisebb helyekre is, úgymint *Komáromra* és *Kőszegre*. Sokat kapott *Székesfehérvár* és *Zalaegerszeg* is. A kormányzati igazság és egyensúly politikája azt követeli, hogy más városok is részesüljenek közfeladatainak elvégzésében állami támogatásban. *Tatatóváros*on az állam évtizedek óta nagyobb építkezést nem végzett.

Sajnálatos, hogy a hitbizományi uradalom szerepe e téren is negatív. Épített már színházat, de *intra muros*, s amikor megunt, lebontatta. Ha *extra muros* építette volna, ma volna *Tatának* színházépülete. Sokat fektetett be

egy *lóverseny*tér létesítésébe, amely összeg szintén kárba veszett. A közelmúltban *Fellner Alfréd* és *Pál* urak nagy elismerést érdemlő kezdeményezéséből *szabadtéri operajátékok* létesültek Tatatóvároson, amelyek kitűnően fejlődtek s Tatatóvárosra nézve nagy vonzóerőt jelentettek. Ezek az ünnepségek az operaelőadások különleges szépsége miatt nem voltak összehasonlíthatók a vidéki városainkban ma járványszerűen rendezett különféle szabadtéri játékokkal. Mint *Esterházy Ferenc* grófnak a helybeli lapokban m. é. június hó 12-én közzétett nyílt leveléből és az arra adott válaszokból értesültünk, a szabadtéri előadások folytatását a gróf úr hiúsította meg.

Azok a feladatok, amelyek középítkezést kívánnak, a következők:

Új városház létesítése a város központjában.

Kultúrház, amelyben színház és hangversenyterem, közkönyvtár, népművelési központ stb. nyerne elhelyezést.

Polgári leányiskola, amelyről már volt szó.

Postapalota, aminek építését a Postakincstár tervezi.

Főszolgabírói lakás, amit a vármegyének kell építenie (l. Komárom).

Tisztviselői vagy *OTI, MABI*-üdülők házak, amelyek minden városnak nagy forgalmat jelentenek (éllemezés, szórakozás, gyógyítás stb.).

10. *Idegenforgalom*. Ennek első feltétele a jó szálloda és étterem. Az *Esterházy*-szálloda jó helyen fekszik és mint épület, használható; konyhája is jó, de kapualja, étterme (bejárat a füstös, borszagú söntésen át!), szállodai bejárata oly gyarló, hogy a kényesebb igényeket nem elégíti ki. Az épületnek célszerű és izléses átalakítására *Györgyi Dénes* műépítész tanár úr, a múlt évi párizsi és a három év előtti brüsszeli kiállítás magyar pavillonjainak sok babért aratott tervezője, volt szíves tervet készíteni. A kapubejáratnak és étteremnek nagyvárosi igényeknek teljesen megfelelő átalakítása oly kis összegbe kerül, hogy annak halasztása a község idegenforgalmának semmivel sem menthető nagy kárát jelenti. Ha a hitbizomány, mint az épület tulajdonosa, a község érdekében erre az áldozatra nem hajlandó, a község

más tényezőinek is érdemes volna és kifizetődne ezt az áldozatot meghozni.

Az idegenforgalomnak előmozdítására szolgálna a már említett *tóparti kávéház* is. A város *mozi*ja (ma egyetlen) szintén ezt a célt szolgálja. Mai épületét csak a *gyarló* szóval jellemezhetjük, de igen örvendetesnek tartjuk, hogy a jelenlegi bérlő is már új épület emelésén gondolkodik. Itt azonban a stílusra és jóízlésre szintén vigyázni kell.

Az idegenforgalom azonban nemcsak a vendéglőt, kávéházat, mozit használó *futóvendégekből* áll, hanem még többet jelent anyagilag, ha az üdülőhelyé nyilvánított község *állandó nyaralókat* tudna idevonzani. Ennek főnehézsége, hogy *kevés* alkalmas *lakás* áll a nyaralók rendelkezésére és a bérbeadók még kevéssé értenek a nyaralókkal való megnyerő bánásmódhoz. E téren a községi eljáróság igen sokat tehet. Érdemes mintául venni itt *Kőszeg*et, ahol a városi hatóság az árakat és a bérért nyújtandó szolgáltatásokat megállapítja és állandóan ellenőrzi.

11. *Sport*. Ez az a tér, amelyen *Reviczky István* főszolgabíró úr működése alatt különösen sok történt. Sportpályák, lövöldék, leventeotthon, nemzetközi versenyek stb. A Hajdu-utcai *Söracsarnok* tervezett átalakítása esetén a helybeli sportmozgalom ismét nagy lépéssel fog előbbre jutni. Ezek az eredmények bizonyítékai annak, hogy tervszerűséggel és szívós kitartással minden téren messzire juthatunk.

Ezek voltak a legfontosabb programpontok, felsorolásuk azonban távolról sincs kimerítve és az állandó fejlődés fogalmából következőleg soha sem lehet teljes.

II. Tatatóváros összehasonlítva más városokkal. A fedezet.

Tatatóváros jövőjének alakításakor nagyon tanulságos összehasonlítást tenni más, hasonló községekkel és városokkal. Ilyenek *Keszthely*, amely szintén nagyközség, továbbá *Komárom*, *Kőszeg* és *Magyaróvár*, amelyek ugyan megyei városok, de lélekszámuk jóval kisebb, mint a mi

egyesített községünké. Valamennyi a Dunántúlon van. Az alábbi táblázat fontosabb adataikat összehasonlítja:

A község neve	Terület kat. hold	Lélekszám (1930)	Költségvetési főösszeg P-ben
Keszthely	13.857	10.644	321.400
Komárom	2.172	7.562	55.494
Kőszeg	9.504	8.537	711.454
Moson-Magyaróvár	16.959	15.977	410.521
Tatatóváros	11.461	12.002	221.660
Zalaegerszeg	5.113	13.072	1.259.674

Keszthely az összehasonlításra kiválóan alkalmas, mert lélekszáma majdnem egyezik Tatatóvároséval, csak kevéssel kisebb; pótdója pontosan ugyanannyi (49%), szintén tó, a Balaton mellett fekszik és szintén nagy hitbizomány székhelye, Festetich György hercegé.

A táblázat mutatja, hogy mindezek a helységek Tatatóvárosénál jóval nagyobb költségvetéssel dolgoznak, részben az itteninek a többszörösével. Nyilvánvaló, hogy ha Keszthely költségvetése 350.000 pengő, Tatatóvárosé pedig csak 220.000, akkor Keszthelyen sokkal több közfeladatot lehet megoldani, az a község sokkal fejlettebb, szebb lehet, mint Tatatóváros. *Magyar-Komárom* lakossága a sok katonával együtt csak 8000, tehát mindössze kétharmada a mi községünknek, a költségvetése azonban két és félszer akkora. *Kőszeg* költségvetése meg éppen három és félszer akkora, mint a mienk, pedig a lélekszáma csak akkora, mint Komáromé. Ha az ember ezekben a városokban jár, fájó szívvel látja, hogy mennyivel gazdagabbak, Természetesen rögtön a különbség okát is keresi. Keresésközben azután érdekes eredményekre jövünk rá. *Keszthelyen* pl. jogos büszkeséggel hivatkoznak arra, hogy a község háborúutáni fejlődésében legtöbbet annak köszönhet, hogy közel 1000 nyugdíjas család telepedett ott le. Az ottani nyugdíjasok egy tábornok elnöklete alatt egyesületet is alakítottak, amely egyesület végzi a propagandát is, hogy még több nyugdíjas jöjjön oda. Persze könnyű a csábítás, mert azt tudják mondani, hogy az uradalom a Balaton partján, közvetlenül a város folytatásában egy birtokrészt parcellázott és 600 darab 200 négyszögöles gyönyörű villatelek eladó, három sorban a Balaton partján. Egy nyugdíjas

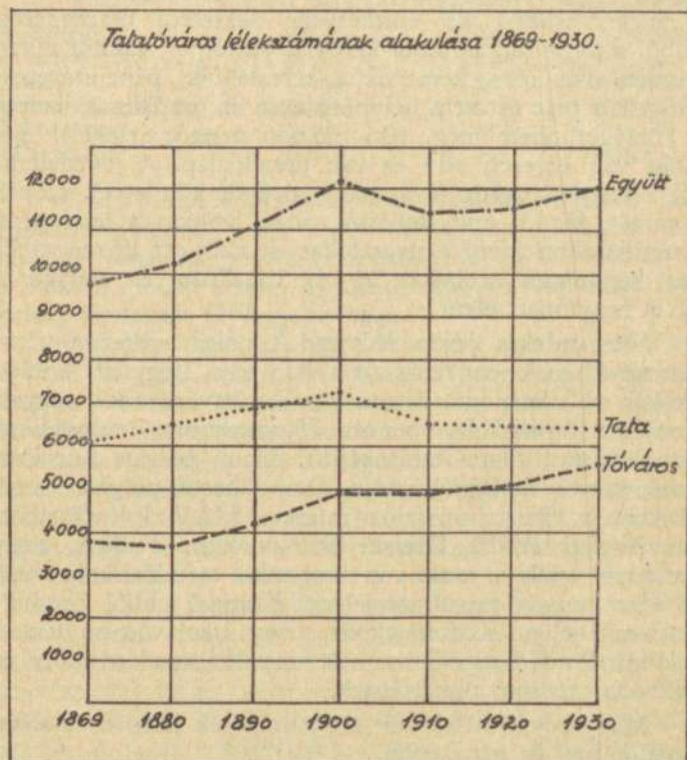
tábornok, ezredes, vagy miniszteri tanácsos, magasrangú bíró stb. azonban családjával együtt elkölti a nyugdíját, ami havi 5—700, évi 6—8000 pengő. Ezer családnál ez legalább évi félmillió pengő forgalmat jelent, nem is szólva a telekvásárlásba és építkezésbe fektetett összegekről. Ebből a nagy forgalomból keres az építőipar, ezen a réven minden más ipar, keresnek a kereskedők, pénzintézetek, virágzik a piac és ott a helypénz nem az uradalmat, hanem a községet illeti meg (évi 20.000 pengőt jelent!). Így aztán van kereseti adó és van pótdóalap. A jövedelemből a község parkoz (évi 20.000 pengőt költ erre), szépíti a várost, fürdőt épít, fejlődik. Ezzel vonzza a letelepedő nyugdíjasokon kívül a nyaralókat is, akik ott bőven találnak kényelmes szobákat az új házakban és villákban. Ez is forgalmat jelent!

Más érdekes példa *Kőszeg*. A polgármester a város gazdagodásának magyarázatát abban adja, hogy hét középiskolája és kilenc internátusa van együttvéve 1400 ágygal: Honvéd főreáliskola, bencés főgimnázium, evangélikus főgimnázium, állami tanítóképző, állami polgári fiúiskola, Domonkosok tanítóképzője, Domonkosok polgári leányiskolája, r. kath. missziós intézet, MÁV leányvívaház, honvédtisztai üdülő, Dreiske szanatórium. Tudjuk, hogy Tatatóvárosnak a csak 100 emberes csendőriskola havi 60 ezer pengős forgalmat jelent. Könnyű ebből kiszámítani, mit jelent Kőszegnek az, hogy iskolavárossá tudott fejlődni. És Kőszegnek vannak szép számmal nyaralói is, akik oda szívesen visszatérnek.

Magyaróvárrott viszont az ipartelepek jelentenek sokat forgalomban és pótdóban.

Mindez azt mutatja, hogy Tatatóváros sokkal rosszabb helyzetben van: fejletlenebb és szegényebb. Az 1. számú ábra mutatja azt, hogy a két község az utolsó ötven évben nem fejlődött, sőt lélekszáma 1900 óta visszaesett és még mindig nem érték el azt a színvonalat, ahol akkor volt.

Ennek a hátrányos különbségnek, Tatatóvárosnak a többi városokhoz viszonyított elmaradottságának az okát keresve, a község életében legfontosabb tényezőtől kell kiindulni, az pedig az Esterházy-féle hitbizomány. A

1. Tatatóváros lakosságának fejlődése 1869—1930-ig.

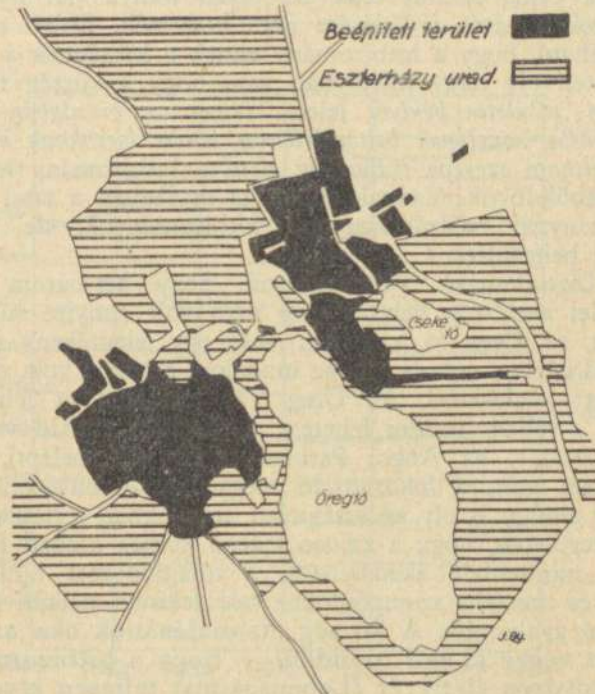
2. számú térképen feltüntettük mindazokat a területeket, amelyek az egyesített község belterületén a hitbizomány tulajdonában vannak. Nemcsak az Öreg tó és köröskörül az egész partja, hanem a két község közti egész terület, valamint a külső szélek is úgy, hogy a szabad terjeszkedésnek ezidő szerint csak két olyan iránya van nyitva, amelyek a város fejlődésére nem kedvezők. Ebből megállapítható, hogy a hitbizomány ennek a községnek a belterületén oly nagy túlsúlyban van, hogy a község fejlődésére tökéletes béklyót jelent. *Nincs az országban még egy város, amelynek belterületén a kötött birtoknak ehhez hasonlítható szerepe volna.* Ez nem a hitbizomány intézményéből folyik. Vannak ebben az országban a tatai hitbizománynál sokkal nagyobb hitbizományok, de nem városi belterületen!

Köztudomású Tatatóvároson, hogy két-három évtizeddel ezelőtt a helyzet még nem volt ennyire súlyos. Akkor az Öreg tó partjának még egy jelentékeny része szabad kézben volt és ami az uradalom kezében volt, ott is lehetett közlekedni. Az Öreg Vár területén át lehetett járni, a tóban fürödni lehetett, a tó jegén szabad volt a korcsolyázás, az Angol Parkban nem volt belépti díj. Újabban mindez fokozatosan megszűnt. A hitbizomány, amely amúgy is oly egészségtelen arányokban terjeszkedik a belterületen, hogy a 12.000 lakosú község szabad fejlődését mindenfelé akadályozza, a tulajdonjogot kíméletlenül és szociális szempontokra való tekintet nélkül, önző módon gyakorolja. A község stagnálásának oka az — ezt végre ki kell mondani — hogy a hitbizomány Tatatóváros életterét (Lebensraum) teljesen elveszi. A város évtizedek óta ezért nem tud fejlődni, nem tud gazdagodni és ezért van aránytalanul rosszabb helyzetben, mint az előbb említett hasonló nagyságú, de sokkal szerencsésebb városok.

Hitbizomány és mágnások másutt is vannak, de *hitbizományi jogait nem Esterházy Ferenc gróf szellemében gyakorolják.* Budapesthez egyetlen más magyar város sem hasonlítható, de mégsem érdektelen emlékeztetni arra, hogy a *Margitsziget* valaha *József főherceg* tulajdonában volt, ő azonban a főváros fejlődése érdekében attól

TATATÓVÁROS.

2. Tatatóváros jelenlegi beépítése és az azt béklyószerűen körülvevő uradalmi területek.

megvált. A folyó év tavaszán nyílt meg Budán, a Várban, a *Horthy Miklós Bástya-sétány*. Megnyitásának egyik feltétele az volt, hogy özv. gróf *Apponyi Albertné* és gróf *Zichy Rafáelné* kertjének nagy részét e célra elvették. Ez azonban Budapesten feltűnést sem keltett, annyira magától értetődő volt. *Körmenden*, herceg *Batthányi-Strattmann Lászlónak*, a jótékonyságáról ismert kiváló szemorvos fiának, a parkja reggel hat órától este nyolc óráig belépődíj nélkül mindenki számára nyitva áll. A város közönségének a hercegi parkban vannak a tennispályái. *Keszthelyen Festetich György herceg* birtokából, mint említettem, éppen azt a részt parcellázzák most, amely a község fejlődésére a legkívánatosabb volt. *Magyaróvárott Frigyes*, illetve *Albrecht főherceg* rossz anyagi helyzetben lévő birtokából több száz holdat értékesít és a belterületen számottevő szerepet nem játszik. *Egerben* az érsekség tulajdonában volt a *Korona* szálló és a fürdő közti jelentékeny terület, amelyre a város fejlesztéséhez okvetlen szükség volt. *Szmrecsányi Lajos érsek* hozzájárult ahhoz, hogy ezt a területet a város egy más, nem a központban fekvő telekkel elcserélje. *Kaposvár* határában az *Esterházy hercegi* hitbizománynak volt egyetlen területrészt a tulajdonában. A polgármester meg tudott egyezni a hitbizomány haszonélvezőjével azon az alapon, hogy a város átvette a helybeli róm. kath. kegyúri egyház terheit, a herceg viszont átadta a telkét. Így *Kaposvár* a területén lévő utolsó kötött birtokot is fel tudta szabadítani. Ime a példák arra, hogyan járnak el olyan hitbizományok, amelyeknek haszonélvezői hallottak már arról, hogy lehet a húrt túl is feszíteni.

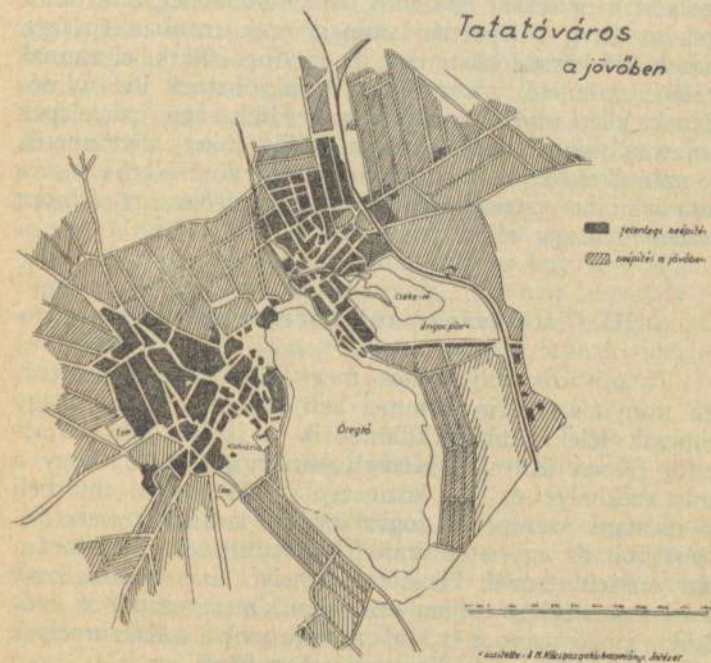
• *Esterházy Ferenc* gróf ezzel szemben arra tud hivatkozni, hogy tavaly óta megszűntek a nagyszerű tatatóvárosi szabadtéri játékok, valamint hogy akkor, amikor egy több száz munkásra tervezett kendergyár akart az utolsó évben itt letelepedni, akkor ő a hitbizomány tulajdonát képező folyóvíz használatáért olyan ellenszolgáltatást követelt, hogy a gyár inkább lemondott arról, hogy *Tatatóváros*on telepedjék le. Ez azonban nem csak a hitbizomány magánügye, mert a gyár maga a munkáslétszámával fontos szociális tényező (munkanélküliek foglalkoztatása, a munkások keresetének itteni elköltése stb.), hanem egyúttal

vagy kereseti adó, vagy társulati adó alakjában a községi költségvetésnek fontos bevételi tétele is.

A magántulajdon szociális felelőssége a XX. század belátása szerint annyit jelent, hogy a tulajdonos magánjogával nem élhet korlátlan szeszélye és egyéni önzése szerint, ami különös mértékben vonatkozik a nagytőke és a nagybirtok uraira. Az idei Eucharisztikus Világkongresszus alkalmából Budapesten rendezett *Nemzetközi Karitászi Kiállítás*, amelynek gróf Esterházy Móréné volt az elnöke, feltűnő helyen nagybetűkkel hirdette azt az elvet, hogy „*A tulajdonjog Istené, az emberé csak a használat joga.*” Ugyiszintén azt, hogy az első keresztény közgazdász, *Florenzi Szent Antonin* (1459) szerint: „*A felsőbbség kötelessége megelőzni a polgárok elszegényedését.*” A tatai hitbizomány szerepe és ezek közt az elvek között összhang nincs.

Sajnos, tagadhatatlan, hogy a multban a hatóságok részéről is történtek mulasztások. A vármegye és az állam sokáig szemet húnnytak az erőviszonyoknak azon egyenlőtlensége felett, amely Tatatóvároson érvényesül, ha a községet a felsőbb hatóságok magára hagyják. Így fejlődhetett ki a földesúr és a lakosság közt sok tekintetben olyan viszony, amely az ország többi részeiben az 1848. évi törvények alapján már régen megszűnt. Abból, hogy a felsőbb hatóságok Tatáról és Tóvárosról így megfélemedtek, egy volt főszolgabíró azt a következtetést vonta le, hogy nem tartozik a közszolgálati összeférhetlenség esetei közé, ha a fia, a veje és a testvére, ugyanakkor az uradalom szolgálatában állanak, amikor ő maga a járás vezető tisztviselője. Hogy a közönség nagyrésze ezekből a jelenségekből azt a megállapítást vonta le, hogy a hitbizomány béklyójában való tehetetlen vergődése közepette a hatóság a hatalmasabb mellett áll, az a közügyekben való állásfoglalásoknál sokszor még ma is érezteti a káros hatását.

A megoldás tehát csak az lehet, hogy a város belterületének hitbizományi kötöttségben levő része felszabadíttassék. Ez független attól a kérdéstől, hogy milyen állást foglalunk el a hitbizomány intézményével szemben. *A tatai hitbizomány miattunk tartson meg egyéb*

Tatatóváros várható fejlődése a belterület felszabadítása után.

birtokaiból annyit, amennyit tud. A belterületen azonban a községnek több hátrányt ne okozzon, mint a többi hitbizományok. Tatatóvároson jómódú emberek azért nem telepedhetnek le, nyugdíjasok ide nagyszámban azért nem jönnek, mert nem építhetnek házat vagy villát olyan helyen, amelyért a pénzüket oda adni hajlandók. A legszebb területek az Öreg Tó partján vannak, ezek azonban ép úgy, mint a két község közti rész és az Angol Park, el vannak letelepedésük elől zárva. Ezért nem jöhetnek ide üdülőtelepek, jóléti intézmények, nagy penziók vagy ipartelepek sem, amelyeknek más városok fejlődésüket köszönhetik. (3. számú térkép.) A hitbizomány belterületi elhelyezkedése Tatatóvároson egyedül álló eset az országban, itt felejtett maradványa egy előbbi jogrendnek.

III. Tatatóváros, mint járási székhely.

Tatatóváros helyzetének megítélésénél és fejlesztésének irányításánál figyelemmel kell arra is lennünk, hogy nemcsak lélekszámban különbözik a járás többi községeitől (Kocs, Környe, Héreg), hanem abban is, hogy a járás székhelye és így közigazgatási központja, múltbéli és mostani szerepénél fogva pedig kulturális vezetője. Ezért volt az egyesítés után felszabadult tóvárosi község-háza rendeltetésének kijelölésénél helyes az a döntés, hogy járási egészségház céljára szolgáljon, mert ezáltal is erősödik a járási központ és szaporodnak azok a szálak, amelyek a járás többi községét Tatatóvároshoz fűzik.

Azok a ténymegállapító munkák, amelyeket a vezetésem alatt álló Magyar Közigazgatástudományi Intézet két év óta végez, az egész járás területére kiterjednek és arra irányulnak, hogy vizsgálják a közigazgatás egész működését, a közigazgatás és az emberek viszonyát. Azáltal, hogy megállapítjuk a közigazgatás teljesítményeit, egyúttal megtudjuk azt is, hol vannak a hiányok és mik a teendők. Ennek a munkának az adataival tudtuk azt is kimutatni, hogy Tata és Tóváros egyesítése mennyire indokolt és mily régen szükséges. Ha a közigazgatás ilyen egzakt módszerrel tart lelkiismeretvizsgálatot, akkor magától is rájöhet

arra, hogy hol adós olyan feladatok megoldásával, mint volt Tata és Tóváros egyesítése és amilyen a község belterületének a hitbizomány béklyóiból való kiszabadítása.

A járási ténymegállapító tanulmány eredményei a Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványainak sorában fognak megjelenni. Nemcsak tudományos jelentőségük lesz, hanem úttörő gyakorlati hasznuk is akkor, ha a közigazgatás fokról-fokra megoldja azokat a kérdéseket, amelyeknél ez az objektív tanulmány hiányokat állapít meg. Az a járás azonban, amelyben a közigazgatás mindazt megteszi és eléri, amit az emberek tőle várhatnak, az *mintajáras*. Tatatóváros tehát nemcsak járási székhely, hanem azon dolgozunk, hogy egyúttal az ország *legjobb járásának* legyen a székhelye. Ha ezt elérjük, ez a további előnnyel is fog városunkra jární, hogy a kormány állandó figyelmét is leköti, az egész ország figyelmét biztosítja s a közigazgatás emberei, főleg a különböző közigazgatási továbbképző tanfolyamok tagjai, sűrűn fognak idejárni tanulmányok céljából.

IV. Hogyan segítsünk? A taktika.

A helyzet megváltoztatásának módjára a legjobb útmutatást a községegyesítés története adja. Az egyesítés kérdése évtizedek óta már többször felmerült, de eddig soha nem sikerült. Ezért reménykedtek egyesek most is az akció eredménytelenségében. Miért is sikerült az mégis most? Valami lényeges különbségnek kellett a régi esetek és a mostani közt lennie. Ez a következő: az egyesítés kérdése a múltban, mint helyi érdekű ügy szerepelt. Ha azonban a község, sőt a járás is, egyedül áll szemben bármely ügyében a tatai hitbizománnyal, a hitbizomány hatalmi túlsúlya miatt el kell buknia. A főszolgabíró is, ha magára hagyják, a hitbizománnyal szemben gyenge. Most azonban az egyesítés ügye úgy volt felvetve, hogy az nemcsak a közigazgatás legalsóbb tagozatát érdeklő lokális ügy, hanem az állam szervezetének részletkérdése és az állampolgárok közt 12.000 magyarnak létérdeke. Ezuttal először játszott az ügyben aktív szerepet a vármegye és a

kormány, tehát a község felettes hatóságai. A járási főszolgabíró ezért ezúttal nem volt magára hagyatva, úgy-hogy a súlya csak annyi lett volna, mint egy VI. fizetési osztályban lévő tisztviselő önmagában lehet, hanem a helyszínén működő, előretolt őrsé volt a magyar állam-hatalomnak. Az egyesítés sikere tehát azt jelenti, hogy a közigazgatás ezúttal hivatása magaslatán állott és az országos, a közérdekű szempontok érvényesülését oligarchikus törekvésekkel, partikuláris érdekekkel szemben biztosította. Ha a vármegye (főispán, alispán, kisgyűlés) és a kormány a jövőben nem követnek el mulasztást, ez magában elég lesz arra, hogy a belterületnek felszabadítása belátható időn belül bekövetkezzék és Tatatóváros megkapja azt az életterét, amelyben épp úgy fejlődhetik és gazdagodhatnak, mint az országnak más hasonló természeti adottságokkal bíró községe. A járási főszolgabírónak és a község megyegyűlési képviselőinek a feladata, hogy a felsőbb hatóságok figyelmét az itteni helyzetre állandóan felhívják.

A legújabb hazai jogfejlődés világosan megmutatja, hogy a magyar törvényhozás a nagybirtok szociális funkcióját a közérdeknek megfelelően kívánja szabályozni. A mi szempontunkból fontos rendelkezések az újabb törvényekben többek közt a következők: a hitbizományi törvény (1936. évi XI. t.-c. 4. §. 2. bekezdése) kimondja, hogy a feloldandó területek kijelölésénél figyelemmel kell lenni azokra a területekre, amelyekre a községek belterületének egészséges fejlődése érdekében szükség van. A telepítési törvény (1935. évi XXVI. t.-c. 38. §.) megengedi, hogy a nagybirtokok 1935. év végén fennálló adóhátrálékait a földnek természetben való átadása útján is fizethessék. Az 1938. évi XX. t.-c. a beruházási hozzájárulás szabályozásába belevette azt a rendelkezést, hogy az állam azokat az ingatlanokat, amelyeket tulajdonosaik adóvallo-másukban olyan mértékben jelentettek be, amely meg nem felelőnek látszik, a bevallási összegért megválthatja. Újabb törvényjavaslatok is vannak előkészítés alatt, amelyek ugyanebben az irányban további rendelkezéseket fognak tartalmazni és ha rá a figyelmét felhívják, meg fogja adni mindazt a felhatalmazást, ami ennek a hitbizomány intézményének védhetőségét veszélyeztető kirívó túlzásnak sűr-

gős megszüntetéséhez szükséges. Ebből nyilvánvaló, hogy a törvényhozás a tatai helyzethez hasonló túlzásokat nem helyesli.

A kormánynak a titkos választójog bevezetése óta pedig fontos érdeke, hogy a tatatóvárosi esethez hasonló problémákat el ne hanyagoljon, mint volt megelőzőleg.

A nemzetközi jogfejlődés, a külföldi politikai áramlatok ezt a fejlődést Magyarországon előreláthatólag nagyon fogják siettetni. Hegyeshalmon túl, ami elég közel van Tatához, a következő mondás érvényes: „*Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es, um es zu besitzen.*“ (Id Göring: *Aufbau einer Nation* 1934. 29. l.) Az a népi irány, az osztály nélküli társadalom, amely a hozzánk földrajzilag s politikai barátságban legközelebb álló államokban, Német- és Olaszországban kifejlődött, abból indul ki, hogy ha az emberek közt nincs különbség a lövészárokban, akkor nem lehet különbség köztük a jogállásban sem. A szomszéd-államokban a hitbizományt már mindenütt eltörölték és a magyar pártok közül a Kisgazda Párt is követeli az eltörlését.

Tatatóvárosnak oka van sürgősen követelni, hogy a hitbizománytól a belterületen megszabaduljon és ha a hitbizomány e kérdésben kellő belátást nem mutatna, nem lehet vitás, hogy a kormány a küzdelemben melyik fél mellé fog állni.

Évtizedek tapasztalatai és közismert tények nem sok reményt nyújtanak arra, hogy a tatai hitbizomány ura a község érdekeit figyelembe vegye, vagy hogy abban a 12.000 magyarban, akik körülötte nehéz helyzetben küzdenek a maguk és a városuk boldogulásáért, az *egyenrangú embert* meglássa. Reméljük azonban, hogy a megoldást előmozdítja az anyagi helyzete. Köztudomású, hogy a hitbizományra 1,600.000 pengő beruházási hozzájárulást vetettek ki és egy a Magyar Általános Köszénbánytársulattal két év előtt kötött szerződéséből kifolyólag ugyan-csak a közelmúltban kereseti, jövedelmi és vagyondó címen 1,040.695 pengőt róttak rá ki. Ehhez járul a rendes évi adója, kerekén 400.000 pengő, együttvéve tehát a folyó évben több mint 3,000.000 pengőnyi közterhet kell le-

rónia. Mivel nincs olyan törvény, hogy az adókat mindenkin behajtsák, csak gróf Esterházy Ferencen nem, meglehet, hogy a hitbizomány állagához kell nyulniok. A kormánynak és a törvényhozásnak a figyelmét arra kell irányítani, hogy a fedezet kiválasztásánál a községi belterület első-sorban mozgósíttassék. Mivel a belterületen lévő birtokrészek (az Óreg Tó partja, Angol Park, az uradalmi kertészet és a mögötte lévő terület) gazdaságilag úgyis passzívak, jövedelmet nem hajtanak, megtartásuk mellett a hitbizománynak anyagi érdekei nem szólnak.

A tataiaknak az uradalommal szemben való politikájában gyakran megnyilvánul egy feltűnő ellenmondás: nem csak múltbeli tapasztalataiknál, hanem a hitbizomány mostani közismert anyagi nehézségeinél fogva is nyilvánvaló, hogy a hitbizománytól mit sem várhatnak, mégis sokszor vannak, akik az egyes határozatok meghozatalánál főszempontnak azt tekintik, hogy a község az uraság bőkezűségére érdemtelenné ne váljék. Ez a magatartás nélkülözi az őszinteséget és feláldozza község érdekeit.

A község érdekeinek megfelelő, egyedül helyes politika a mai világrámlatok mellett és a titkos választójog korában csak az lehet, ha a 12.000 magyar öntudatos szilárdtsággal és nyugodt méltósággal mellétekintetek nélkül megállapítja azt, ami az egyesítés után a község fejlődésének érdeke és azt a hitbizománnyal szemben nyíltan kívánja s megvalósítására a vármegye és a kormány támogatását hivatalos előterjesztéssel, politikai befolyással és a sajtó eszközeivel sürgeti. Ha 12.000 magyar ilyen jogos ügyben összetart, éppúgy el fogja érni Tatatóváros felszabadítását és biztosítani fellendülését, mint ahogyan belső igazságánál fogva győzedelmeskedett az egyesítés ügye is.

Tatatóváros, 1938. szeptember hó 23.

